

SZŐCS TIBOR

A királyi különös jelenlet bíróságának Árpád-kori előzményei

Már régóta ismert, hogy később azt a bíróságot, amely az uralkodó személyes fóruma volt, a *specialis presentia regia*, vagyis a „külön(ös) királyi jelenlet” névvel illették. A 19. század eleji előzmények után először Hajnik Imre foglalta össze a királyi különös jelenlet bíróságával kapcsolatos tudnivalókat. Megállapítása szerint a bíróság szervezeti értelemben csak az Anjou-korban jött létre (Hajnik először az 1380-as évek legelejét jelölte meg, néhány évvel később ezt I. Károly uralkodására módosította), és élén a kancellár állt. Természetesen az Árpád-korban is előfordult már, hogy az uralkodó személyes bírói fórumát *specialis presentia* néven említették, de az még nem alakult át hivatalos bírósággá.¹ A bíróság korai szakaszára vonatkozó ismereteinket Gerics József pontosította. Kutatásai alapján Károly idejében nem a kancellár, hanem az alkancellár volt a különös jelenlet bírása, ám nem saját jogán, hanem mindig a király nevében. A király vezetésétől független bírósággá 1377–1378 körül vált, de akkor már a kancellár vezetésével.² Bertényi Iván mindezt még azzal egészítette ki egy tanulmányában, hogy az 1330–1370-es években nem csak az alkancellár, hanem királyi meghagyásra bárki, akár még az országbíró is lehetett a *specialis presentia* eljáró személy, noha leggyakrabban tényleg az alkancellárt bízták meg ezzel.³ A bíróság későbbi, Zsigmond-kori történetével és működésével Kumorovitz Lajos, Bónis György és C. Tóth Norbert foglalkozott (a *specialis presentia regia* bíróságát hivatalosan 1429-ben szüntették meg, noha a kifejezést, ahogy a létrejöttét megelőzően, úgy a későbbi-

¹ Hajnik Imre: A királyi bírósági személyes jelenlete és ennek helytartója a vegyesházakbeli királyok korszakában. Olvastatott a II. osztály 1892. márczius 7-ki ülésén. Bp., 1892. 5–9.; Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt. Bp., 1899. 18–19., 34–37.

² Gerics József: A magyar királyi kúriai bírászkodás és központi igazgatás Anjou-kori történetéhez. In: Jogtörténeti tanulmányok I. Szerk.: Csizmadia Andor. Bp., 1966. 290–295. Megjegyzendő, hogy Gericstől függetlenül, nem sokkal korábban Kumorovitz Lajos Bernát is közel ugyanerre az időre, 1378–1379-re tette, hogy a *specialis presentia regia* elszakadt a király személyétől, és a kancellár kezébe került: Kumorovitz L. Bernát: A zselicszentjakabi alapítólevél 1061-ből. („Pest” legkorábbi említése). In: Tanulmányok Budapest múltjából XVI. Bp., 1964. 60. 76. jegyz.

³ Bertényi Iván: Az országbírói intézmény és a „királyi különös jelenlet” bíróságának kialakulása a XIV. században. In: „Magyaroknak eleiről”. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szerk.: Piti Ferenc. Szeged, 2000. 73–81.

ekben is használták).⁴ A jelenlegi rövid összefoglalóban azokat az Árpád-kori előzményeket tekintjük át, amelyek megágyaztak a *specialis presentia* megjelenésének, tudniillik, hogy mikortól kezdtek szétválasztani az országbírói „királyi jelenlét” bíróságától a király valóban személyes ítélezését.

Hogy mikortól beszélhetünk arról, hogy a király is intézhetett pereket, értelmetlen kérdés, hiszen ez kezdettől fogva így volt. A különös jelenlét akkortól kezdett körvonalazódni, amikortól az (al)országbíró vezette „királyi jelenlét” (*presentia regia*) bíróságát elkezdték megkülönböztetni a király tényleges személyes ítélezésétől, vagyis amikortól kiemelték, hogy egy adott ügy ne a „királyi jelenlét”, hanem kifejezetten az uralkodó elé kerüljön. A 13. század legelejétől kezdve több olyan kiváltságlevelet ismerünk, amelyekben bizonyos alattvalókat vagy azok csoportját az uralkodó kivette a középszintű ítélezés alól. Az ilyen kiváltságoknál kezdetben még nem volt szokásban az országbíró *presentia regiját* és a király személyes ítélezését különválasztani, ami úgy jelent meg, hogy meg sem említették az országbíró ítélszékét. Amikor azt írták, hogy csak a király vagy a nádor (esetleg csak a király és az általa kijelölt személy) bírászkodhat valakik felett,⁵ akkor ez kezdetben nem azt jelentette, hogy az országbíró nem, hanem azt, hogy őt is odaértették, amikor a királyi bírászkodásról beszéltek. Az első olyan adat, ahol felmerülhet (bár egészen bizonyosnak még nem tekinthető), hogy a király konkrétan saját magát, és nem a királyi szint említi, az esztergomi egyház népeinek adott 1232. évi kiváltságlevélben található. II. András megengedte Róbert esztergomi érseknek és az egyház népeinek, hogy „egyetlen bíró, tudniillik se a nádor, se bárki más ítélszéke elé ne tartozzanak odaállni, kivéve csak a mi saját magunk ítélszékét” (*nullius iudicis, videlicet nec palatini, nec alicuius alterius iudicio astare teneantur, preter nostrum solummodo proprium iudicium*).⁶ Ekkoriban az ilyen típusú mentességek nem voltak még szokásban, és a király nagyvonalúságában bizonyára szerepet játszott az 1232. évi kiközösítési ügy, amit éppen Róbert érsek mondott ki az országra, és nevesítve Dénes nádorra.⁷ A kiváltságlevél (és azon belül a nádori ítélszék alóli mentesség külön kiemelése) András külön gesztusa lehetett az érsek felé, talán már az év második felében történő kibékülésük után, vagy nem sokkal előtte. Hogy a *nostrum solummodo proprium iudicium* kifejezésbe beleértették-e az esetleges országbírói ítélezés lehetőségét, vagy kifejezetten csak a királyét, nem egyértelmű teljesen. Mindenesetre, amikor az esztergomi egyház később IV. Béla királlyal is megerősíttette ezen kiváltságát 1256-ban és 1262 körül, akkor már nem csak a nádori, hanem az országbírói ítélszék alóli mentességről is szó esett (*nullus iudicium curie nostre, palatinorum, baronum et comituum ... possit vel valeat iudicare* az esztergomi egyház fennhatósága alá tartozókat).⁸ A király ezekben

⁴ Kumorovitz B. Lajos: A *specialis praesentia regia* pecséthasználata Zsigmond korában. In: Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére. Bp., 1937. 422–439.; Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971. 120–131.; C. Tóth Norbert: Hiteleshely és királyi különös jelenlét. *Századok*, 135. évf. (2001) 2. sz. 413–424.

⁵ Az 1250-es évekig bezárólag pl. 1201: RA 194. sz.; 1204: RA 210. sz.; 1209: RA 243. sz.; 1217: RA 328. sz.; 1225: RA 420. sz.; 1242: RA 723. sz.; 1244: RA 781. sz.; 1254: RA 1011. sz.; 1255: RA 1059. sz.

⁶ MES I. 288. (RA 489. sz.)

⁷ Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt II. Bp., 1899. 114–115.

⁸ 1256: MES I. 437. (RA 1122. sz.); ld. még majdnem ugyanezekkel a szavakkal: 1262 k.: MES I. 474. (RA 1302a. sz.)

egyébként nem említette a saját személyét vagy szerepét (az egyházi népek felett a saját udvarbírójuknak és nádoruknak kell bíraskodni), de igen kicsi a valószínűsége, hogy az egyház népei – legyenek bár függetlenek minden világi intézménytől – ezzel a kiváltsággal kívül kerültek volna a királyi hatalmon, ezt valószínűleg sem IV. Béla, sem a privilégiumokat kieszközölő esztergomi érsekek nem gondolták így. Vagyis az országbírók alóli mentesség egyértelműen azt jelentette, hogy IV. Béla elválasztotta a saját személyes (bár az oklevelekbe *expressis verbis* bele nem foglalt) bíraskodását az országbírói szintől.

Néhány évvel korábbi, 1251-ből való adat is szól a király személyes bíraskodásáról. IV. Béla a zsidóknak adott kiváltságlevelében a zsidók egymás közti perét kivette a lakhelyük szerinti városbíró hatálya alól, és a tárnokmester (*camerarius*) elé utalta. „*Ha pedig (zsidót) főbenjáró ügyekben vádolnak, az ítélethozatal egyedül a mi királyi személyünknek tartandó fenn*” (*solī nostre persone hic casus reservabitur iudicandus*).⁹ A *solī nostre persone* kifejezést akár az első magyarországi konkrét utalásnak is felfoghatnánk, ha nem tudnánk, hogy Béla itt szinte teljes egészében II. Frigyes osztrák herceg 1244. évi zsidóknak szóló kiváltságlevelét vette át, és a jelzett rész a *camerarius* bíraskodásáról, vagy a király saját személye elé való utalásról, mind onnan valók. Csak az ott szereplő *solī duci* („egyedül a hercegnek”, vagyis Frigyesnek) kifejezést a *solī nostre persone* („egyedül a mi személyünknek”) kifejezéssel cserélték le, egyébként az egész mondat szó szerinti átírás.¹⁰ Vannak még források ennél is korábbról, ahol felmerülhet a kifejezett személyes bíraskodás említése. Talán erre utal a korponai hospeseknek adott kiváltságlevelél azon része is, amelyben kiemelte őket a zólyomi ispán bírói hatalma alól, és a saját külön bírójuk (*suus iudex specialis*) alá helyezte őket, „*hacsak nem egy olyan súlyos és gyalázatos ügy lenne, amely a mi meghallgatásunkat igényli; ilyen esetekben a mi bírói vizsgálatunk elé kötelesek átadni az ügyet*” (*nisi forte adeo ardua et notoria sit causa, que nostram audientiam requirat, in quibus casibus ad nostri iudicii examen causa debeat deferrī*).¹¹ Azonban itt sem lehetünk teljesen biztosak abban, hogy a saját meghallgatást (*nostra audientia*) a király mindenképpen személyesen kívánta volna lebonyolítani, a korponaiaknak adott kiváltság alatt az országbírói *presentia regiā*t is érthette. Így az első olyan kiváltság, amelyben már elválasztva kezelték az országbírói ítélőszéket és a király esetleges személyes vizsgálatát, az esztergomiaknak adott 1256. évi kiváltságlevelél. Az évszámot természetesen nem kell ennyire mereven venni, de a források azt mutatják, hogy az 1260-as évektől kezdenek megszaporodni az olyan utalások, amelyben hasonlókat találunk.

⁹ Komoróczy Géza: „Nekem itt zsidónak kell lenni”. Források és dokumentumok (965–2012) A zsidók története Magyarországon I–II. kötetéhez. Szöveggyűjtemény. Pozsony, 2013. (Hungaria Judaica 28.) 81. (RA 962. sz.), magyarul: uo. 85. Megjegyzendő, hogy a kiváltságlevelél 18–19. sz.-i kiadásainak jó része a *Camariarius* (tárnokmester) helyett *cancellariust* írt (ld. az RA 962. sz.-nél jelzett kiadásokat, kivéve a Magyar–zsidó oklevéltárt), és így a kancellárt jelölte meg a zsidók bírójának. Ez a *specialis presentia regia* történetének az elemzését is félrevitte. Hajnik ugyanis – joggal – előzmény gyanánt számba vette és összekötötte a kancellár itteni, valójában nem is létező szerepét a *specialis presentian* az Anjou-korban betöltött szerepével (Hajnik Imre: Személyes jelenlet i. m. 5.).

¹⁰ Frigyes rendeletét kiadja: Magyar–zsidó oklevéltár I. Szerk.: Scheiber Sándor. Bp., 1903. 23–27., a kérdéses rész: „*Si autem vergebit in personam, solī duci [ti. Frigyesnek] hic casus observabitur iudicandus.*” (24. o.)

¹¹ Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II. Ed. Richard Marsina. Bratislavae, 1987. 168. (RA 793. sz.)

IV. Béla 1266-ban a turóci monostor népeit már úgy mentette fel minden bíró joghatósága alól, hogy „*egyedül a személyünk vagy a prépostjuk*” (*solius persone nostre uel prepositi eorum*) ítélőszéke elé tartoznak odaállni.¹² Ugyanekkor és egy évvel később a pannonhalmi monostor népeinek szintén olyan ítélkezési kiváltságokat adott, hogy „*a királyi felségen, és azon kívül, akit a monostor apátja választ*” (*preter regiam maiestatem et eum, quem abbas illius monasterii eliget*) senki ne ítélkezessen felettük.¹³ 1270-ben pedig a zágrábi Perchinus ispánt látta el többek között olyan kiváltsággal, hogy jobbágysai csak „*a mi és a mindenkori bán saját személyes ... bírósága*” (*iudicio ... nostro vel bani in persona propria pro tempora constituti*) alá tartoznak.¹⁴ Szigorúan véve gondolhatunk arra is, hogy az első két esetben a „személyünk” vagy a „királyi felségünk” megfogalmazásba az országbírói ítélőszék is beleszámították, az 1270. évi kiváltságot pedig az is indokolhatta, hogy az országbírónak egyébként nem volt közvetlen joghatósága a Szlavónia területére eső ügyekben.¹⁵ Így minden kétséget kizáróan nem beszélhetünk még arról, hogy IV. Béla korában terjedni kezdett volna a kifejezetten személyes ítélkezést biztosító kiváltság. Azonban semmi kétségünk nem lehet afelől, hogy V. István 1270. évi adománylevelében már erről esik szó. Ebben a trónra lépő király megerősítette IV. Béla adományait Csák nembeli Péter fia Mihály és Domonkos számára, többek között azt a kiváltságot, amely szerint a király kivette őket minden bíró, így a nádor joghatósága alól is, „*kivéve az ő külön személyét vagy az országbíróját*” (*preter suam personam specialem vel iudicis curie sue*).¹⁶ A kiváltságlevél tehát nem mentesítette a fivéreket az országbírói ítélőszék alól, de fényt vet arra, hogy számon tartották és elkülönítették az országbíró által képviselt királyi szint és a király „külön személyét”, ezek szerint már IV. Béla idejében is. Béla oklevele, amely alapján fia megerősítette ezt a kiváltságot, sajnos nem maradt fent (létezik ugyanakkor egy tartalmilag hasonló kiadvány, ám az bizonyosan hamis).¹⁷ Ám hogy az elkülönítés nem feltétlen későbbi interpoláció, hanem tényleg létezett a korban, mutatja V. István egy másik 1270. évi diplomája, amiben Domonkos fia Istvánnak biztosította, hogy a kegyurasága alá tartozó pásztói egyház népei felett csak ő ítélhessen, „*se a nádor, se az országbírónk, se az újvári vagy nógrádi ispán*” (*nec palatinus, nec iudex curie nostre, nec comes Novi Castris aut Neugradiensis, nec etiam aliquis iudicium seu comitum possit vel debeat aliquatenus iudicare*).¹⁸ Itt is az esztergomi egyház népeihez hasonló helyzettel találkozunk: azzal, hogy az országbíró hatálya alól is kivették e népeket, nem gondolhatunk arra, hogy a királynak is megszűnt volna felettük a főhatalma. Így, noha itt sem említették az uralkodó személyes ítélkezését, már szintén külön számon tartották a királyi jelenlét bíróságától függetlenül a király személyes bírói hatalmát.

¹² HO VI. 137. (RA 1488. sz.)

¹³ A Pannonhalmi Szent-Benedek-rend története. I–XII/B. Szerk.: Erdélyi László–Sörös Pongrác. Bp., 1902–1912. (a továbbiakban: PRT) II. 330. (RA 1506. sz.); PRT II. 331. (RA 1520. sz.); PRT II. 331. (RA 1550. sz.) – az idézett rész mindhárom oklevélben megegyezik.

¹⁴ Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae V. Coll. et digess. Tade Smičiklas. Zagreb, 1907. 535. (RA 1663. sz.)

¹⁵ Ezt Botka Tivadar már 1868-ban leírta, de észrevétele nem ment át a tudományos köztudatba. Ld. Botka Tivadar: Tájékozás az eltűnt magyar Valkó vármegyéről. *Századok*, 2. évf. (1868) 7. sz. 468–469.

¹⁶ FCD V/1. 26. (RA 1929. sz.)

¹⁷ 1269: RA 1605. sz. – ez az oklevél nem szól az itteni bírósági exemptióról.

¹⁸ FCD V/1. 277. (RA 1974. sz.), vö. DL 596.

Innentől kezdve egyre több olyan kiváltsággal találkozunk, ahol jó okkal feltételezhetjük, hogy az uralkodó nem pusztán a királyi szín, hanem konkrétan a saját személyes bíraskodása elé utalt egy-egy jövőbeni, vagy éppen folyó ügyet. A soproni polgároknak adott kiváltság szerint a soproni *villicus* igazságtalan ítéleteit a király személyesen (*personaliter*) vizsgálja felül.¹⁹ Több lett az olyan mentesség is, amely már megkülönböztette az országbíró és a király bíróságát, legtöbbször úgy, hogy egyformán mindkettőt lehetséges fórumnak tekintette (*in nostri presentia vel iudicis curie nostre*),²⁰ azaz, ha szóban el is választották a kettőt, nem nagyon adtak olyan kiváltságot, ami külön az országbíró hatálya alól mentesített volna. Markáns kivételnek az esztergomi egyház tekinthető, amelyek a régtől fogva őrzött kiváltságát sikeresen újíttatta meg a királyokkal, és a mentességbe a mindenkori nádor mellett az országbírókat is rendszeresen belefoglalták.²¹ A két bírói szín közti különbségtétel egyik érdekes példája IV. László azon parancslevele, amelyben a fehérvári káptalannak azt kellene a felek tudomására hozni, hogy „*a párbajt ... amit az országbírónk színe előtt kellett volna lefolytatniuk, ugyanazon módon és feltételekkel a színünk előtt kell megvívniuk*” (*in duello ... coram iudice curie nostre experiri debent, eodem statu et modo coram nobis debeant dimicare*).²²

A vonatkozó források áttanulmányozása során azonban az is kiderül, hogy e téren sem szabad következetes szóhasználatot elvárni még az olyan okleveles anyagtól sem, amely mögött azonos kibocsátó szerv (de nem feltétlenül azonos személy) áll. Vagyis a korban nem volt olyan következetes kifejezés vagy terminus, amely egyértelműen az országbíró által képviselt királyi szint jelentené, és olyan, ami ellenkezőleg: egyértelműen a király személyes bíraskodására utalt volna. A fentebb ismertetett példák közül némelyik megfogalmazása alapján jó okkal gyanakodhatunk arra, hogy az egyikre vagy a másokra gondoltak, de a következetlenség illusztrálására jó példa lehet Csapó fia András kiváltsága. András az 1289. évi fővényi országgyűlésen olyan jogot kapott IV. Lászlótól, hogy „ő vagy a népei felett semelyik bíró vagy megyésispán ne ítélkezzen, hanem aki valamilyen pert akarna indítani ellene vagy a népei ellen, a mi színünk elé (*in nostra presentia*) köteles törvénybe hívni őket”.²³ Az *in nostra presentia*, vagyis a királyi szín emlegetése alapján méltán gondolhatunk arra, hogy itt arról a „szokásos” kiváltságról volt szó, miszerint a megyésispánok helyett a királyi udvarban az (al)országbíró előtt fogható csak perbe András. Amikor egy évvel később az új királlyal is megújította ezt a kiváltságot, akkor III. András László oklevelének átírása után már „valamennyi bírót, tudniillik a mindenkori nádorokat, ország-

¹⁹ „*villicus ad nostram presentiam evocetur, et nos personaliter decernemus de causis eorumdem*” – Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. I–V. Hrsg.: Hans Wagner et alii. Graz–Köln–Wien, 1955–1999. (Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 7.) (a továbbiakban: UB) II. 103. (RA 2809. sz.)

²⁰ 1274: HO VI. 197. (RA 2504. sz.); 1276: HOKl 74. (RA 2696. sz.) – az idézett rész innen származik; 1285: MES II. 191. (RA 3349. sz.); 1293: FCD VI/1. 244. (RA 3908. sz.); 1299: RA 4281. sz. (kiadás is); 1300: FCD VI/2. 248. (RA 4297. sz.)

²¹ 1288: MES II. 232., 234–235. (RA 3484–3485. sz.); 1290: MES II. 273. (RA 3669. sz.)

²² PRT VIII. 301. A kiadás 1286-ra keltezi az oklevelet, de az nem tartalmaz kiadási évet, vö. RA 3593. sz.

²³ „*nec ipse nec populi sui per aliquem iudicem vel comitem parochialem iudicentur, sed si qui accionem aliquam contra ipsum vel populus suos habere voluerint, nonnisi in nostra presentia eosdem debeant legitime convenire*” – HO VIII. 266. (RA 3524. sz.)

bírókat és megyéispánokat” (*universis iudices, palatini videlicet, iudices curie nostre, et comites parochiales pro tempore constituti*) intette és utasította, hogy ezeket a kiváltságokat tartsák be.²⁴ Itt tehát a „királyi színbe” már beleértették az országbíró alóli mentességet is. A kiváltság betartását látszólag komolyan is vették: III. András néhány évvel később fel is szólította egy meg nem nevezett országbíróját, hogy Csapó fia Andrásnak a váci püspök elleni perében, ami az országbíró színe előtt (*in tui presentia*) kezdődött, ne ítélkezzen, hanem tegye át a király színe elé (*examini nostre maiestatis*).²⁵ Ez azonban csak látszat, valószínű, hogy a per király elé vitelét nem Csapó fia András kezdeményezte a kiváltságára hivatkozva, hanem a váci püspök. Tudjuk ugyanis, hogy ugyanez idő tájt, az 1290-es évek elején Andrásnak nem csak az országbíró, hanem a nádor előtti pere is voltak,²⁶ korántsem vette tehát annyira komolyan, hogy csak a király személye előtt pereskedhetne. A következőtlen szóhasználat más oklevelekben is tetten érhető. A margitszigeti apácáknak adott 1278. évi kiváltságlevelél szerint az apácák népei a saját bíráikon túl a nádor és minden más bíró alól ki lettek véve, kivéve a király személyét (*nullius iudicis iudicio, videlicet nec palatini nec aliorum parrochialium comitum preter nostram personam*). Ugyanez az oklevél fogalmazott úgy néhány sorral lejjebb, hogy ha a saját bíráik nem ítélnének jól, akkor az apácák népei a királyi szín elé fellebbezhetnek (*iidem populi ad nostram presentiam evocentur*).²⁷ Itt tehát egyetlen oklevélben tekintették értelmileg szinonim fogalomnak a *presentia regiát* és a király *personalis* bíraskodását. Egyébként az 1278-i kiváltság után több olyan esetet is ismerünk, hogy a szigeti apácák az országbíró előtt folytatták le a perüket (tehát nem külön királyi meghagyásra került oda az ügy), az elsőt 1280-ból, két évvel e kiváltságlevelük után.²⁸ Ez alapján, Csapó fia Andrásához hasonlóan, ők sem nagyon ragaszkodtak a király személyes bíraskodásához. Éppen ezért nem tudhatjuk, hogy az olyan kiváltságlevelek esetében, amelyekben hasonlóképpen a király személye kivételével (*preter nostram personam*) minden egyéb bírói hatóság alól mentesítették az oklevélnyerőt,²⁹ mentességet kapott-e az országbírói ítélőszék alól, de a fenti példa alapján gyaníthatjuk, hogy nem feltétlenül.

A király személyes bíraskodásának és a királyi színnek elvi különválasztása ugyanúgy megmaradt az 1293–1301 közötti időszakban is, amikor az alországbíró képviselte a *presentia regiát*. Egy Tiborc fia Tamás és toronyi Domonkó közötti hosszan nyúló pert III. András Márton alországbírótól a saját színe elé vont (*ipsa causa ... a presentia eiusdem comitis Martini vice iudicis curie nostre ad examen iudicialis nostre discussionis ... deducta fuerat*).³⁰ A per király színe elé helyezését, amit a királyi oklevél *ad examen iudicialis*

²⁴ 1290: UB II. 238. (RA 3744. sz.)

²⁵ RA 4346. sz. (kiadás is) Az oklevél nem tartalmaz keletet, de az 1290-es évek elejére tehetjük, mert Csapó fia András 1294 körül halt meg: Az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke. Szerk.: Szöcs Tibor. Bp., 2012. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 51.) (a továbbiakban RP) 259. sz. reg. kommentárja.

²⁶ RP 259. sz. (kiadás is)

²⁷ Budapest történetének okleveles emlékei. Csánky Dezső gyűjtését kiegészítette és sajtó alá rendezte Gárdonyi Albert. I. (1148–1301.) Bp., 1936. (a továbbiakban: BTOE I.) 172. (RA 2916. sz.)

²⁸ 1280: BTOE I. 190–191.; 1295: BTOE I. 293–295.; (1293–1295): ÁÚO IX. 583.; 1297: BTOE I. 306–307.; (1300): BTOE I. 351–352.

²⁹ Pl. (1271): UB II. 6. (RA 2089. sz.); 1277: RA 2773. sz. (kiadás is)

³⁰ 1297: MES II. 414. (RA 4149. sz.)

nostre discussionis szavakkal írt le, a budai káptalan egy évvel korábbi oklevele úgy tolmácsolta, hogy a peres felek „az ügyet, azért mert bonyolult volt, az urunk, András király külön jelenléte elé vitték át” (*ipsam causam eo quod ardua fuerit, ad specialem presentiam domini Andree illustris regis Vngarie domini nostri deduxissent*).³¹ Itt bukkan fel először (és az Árpád-kor folyamán utoljára) a később oly elterjedtté vált „*specialis presentia*” kifejezés a király különbíróságára, a korábbra datált adatok mind hamis oklevelekben olvashatók.³² Vagyis az alországbírói *presentia* idején az alországbíró ugyanazt a szintet képviselte, mint korábban az országbíró, és ahhoz képest volt fellebbezési fórum a királyi különbíróság.

Az (al)országbírói „királyi szintől” elválasztott királyi különbíróságot tehát legkésőbb az 1260-as évektől kezdve már számon tartották, noha évtizedeket kellett várni arra, hogy hivatalos bírói fórumként is megjelenjen. Ez a lépés egyben magával hozta azt az intézményszerűsített állapotot is, hogy a királyi különös jelenlét bíróságán már nem a király ítélkezett.

³¹ 1296: ÁÚO XII. 585.

³² 1263: RA 1345. sz.; 1283: RA 3233. sz.